

3 Výzkum suburbanizace v České republice: současné tendence vývoje a možné aplikace*

MARTIN OUŘEDNÍČEK**

Úvod

Cílem této kapitoly je představit dosavadní výzkum suburbanizace v České republice a shrnout hlavní dosažené výsledky do stručného syntetizujícího textu. Suburbanizace je v České republice v současnosti jedním z nejméně diskutovaných témat ve vztahu ke krajině i společnosti [Ptáček, 1997, 1998, 2002; Jackson, 2002; Mulíček, Olšová, 2002; Sýkora, 2002a, 2003; Kostecký, Čermák, 2004; Čermák, 2005; Kostecký, 2005; Bernard, 2006; Sýkora, Ouředníček, 2007; Šilhánková, Kučerová, Karlíková, 2007; Vobecká, Kostecký, 2007; Galčanová, Vacková, 2008; Chuman, Romportl, 2008a aj.]. Od roku 1990 vzniklo přibližně 100 textů, které se věnovaly primárně nebo velkým dílem problematice suburbanizace v České republice v transformačním období. V následujících odstavcích shrnujeme hlavní výsledky studia suburbanizace v České republice v průběhu transformačního období. V textu nejsou záměrně rozebírány historické aspekty suburbanizace v průběhu 20. století [Boháč, 1923; Ullrich, 1938; Král, 1946; Musil, Ryšavý, Velíšková, 1984; Kára, Kučera, 1986; Kubeš, 2009b], protože jejich hodnocení přesahuje možnosti tohoto textu. Omezenou pozornost věnujeme rovněž textům, které se neopírají o empirický výzkum. Přehledový text je zaměřený na rozsah a územní diferenciaci suburbanizace, její strukturu, dopady a aktéry suburbánního rozvoje analyzované na základě empirického studia. Jako případovou studii přitom využíváme Prahu a její metropolitní region, u kterého je proces suburbanizace nejméně vyvinut a ve kterém se projevil přednostně.

* Příspěvek vznikl díky finanční podpoře projektu Resortního programu výzkumu Ministerstva životního prostředí ČR SP/4i5/212/07 „Suburbánní rozvoj, suburbanizace a urban sprawl v České republice: omezení negativních důsledků pro životní prostředí“.

** Doc. RNDr. Martin Ouředníček, Ph.D. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Urbánní a regionální laboratoř, Albertov 6, 128 43 Praha 2, email: slamak@natur.cuni.cz.

Studium suburbanizace v Česku a v metropolitním regionu Prahy

První část textu podává syntetizující přehled o výsledcích dosavadního výzkumu suburbanizace v České republice zejména se zaměřením na velikost, rozmístění a vývojové etapy suburbanizace, strukturu, dopady a aktéry suburbánního rozvoje v České republice v kontextu vývoje suburbanizace dalších postsocialistických zemí střední a východní Evropy. Zvláštní pozornost je zaměřena na Prahu a její metropolitní region. Subkapitola prokazuje společné rysy vývoje systémů osídlení v postsocialistické Evropě a s využitím empirických dat dokumentuje vývoj suburbanizace v posledních dvaceti letech. Hlavní otázkou této části příspěvku je: jaký je vývoj, rozsah, prostorové vzorce a dopady procesu suburbanizace v České republice po roce 1989?

Rozsah suburbanizace, rozmístění a vývojové etapy

Velikost, rozmístění i vývoj suburbanizace lze hodnotit rozmanitým způsobem. Z geografického pohledu můžeme práce s touto tematikou rozdělit na studie věnované celému systému osídlení a ty, které se zabývají detailním pohledem na jednotlivá města. Práce hodnotící suburbanizaci v rámci celého systému osídlení jsou spíše výjimečné. Většina prací zaměřených plošně na území celého státu sleduje suburbanizaci především jako růst malých obcí podle velikostních kategorií obcí, popř. je za suburbanizaci považován populační (migrační) růst okresů tvořících zázemí našich největších měst [Čermák, 1999, 2005; Andrlé, 2003; Čermák, Hampl, Müller, 2009]. V příspěvcích je dokumentován spíše pozvolný a selektivní nástup procesu rezidenční suburbanizace v Česku od druhé poloviny 90. let 20. století [Sýkora, 1999; Musil, 2005; Ouředníček, 2006a].

Studii zabývajících se suburbanizací na příkladu jednotlivých měst je relativně velký počet a jsou přirozeně věnovány městům s nejintenzivnějšími projevy suburbanizace – Praze [Ptáček, 1997; Sýkora, Čermák, 1998; Sýkora, 1999; Perlín, 2002; Ouředníček, 2003, 2005a, 2006b, 2007; Novák, 2004; Ouředníček, Posová, 2006; Novák, Sýkora, 2007; Sýkora, Posová, 2007; Vobecká, Kostecký, 2007 aj.], Brnu [Mulíček, 1999, 2002; Mulíček, Olšová, 2002; Mulíček, Szczyrba, 2004; Sýkora, Ouředníček, 2007; Galčanová, Vacková, 2008 aj.], Olomouci [Létal, Smolová, Szczyrba, 2001; Sedláková, 2005; Ptáček, Szczyrba, Fňukal, 2007], Českým Budějovicím [Chorvát, 2009; Kubeš, 2009b; Ouředníček, Čejková, 2009] a několika dalším městům [Sobotová, 2006; Šilhánková, Kučerová, Karlíková, 2007]. Pro sledování velikosti a územního rozsahu suburbanizace jsou využívány metody sledování populačního růstu suburbánních obcí nebo mapování

migračních bilancí a bytové výstavby v úrovni obcí. Výsledky výzkumu využívajícího metody dálkového průzkumu Země v případě komerční suburbanizace ukazují na zvýšení intenzity v dopravně exponovaných oblastech České republiky zejména po roce 2000 [Chuman, Romportl, 2008a]. V případě rezidenční výstavby a migrace je zřejmé pozvolné hierarchické a sousedské šíření bytové výstavby (podobně i na Slovensku [viz Gajdoš, 2007]).

Dosavadní výzkum suburbanizace na úrovni obcí vypovídá o dvojí formě prostorového rozšiřování suburbanizace. Prvotní oblastí zasaženou suburbanizací v České republice byly některé části pražského metropolitního regionu. Nejprve se odehrávala významná část suburbánního rozvoje ještě uvnitř administrativních hranic města. V zázemí města bylo umísťování projektů nové bytové výstavby nahodilé bez většího vztahu k poloze nebo velikosti sídla [Perlín, 2002]. Z těchto oblastí docházelo ve druhé polovině 90. let k šíření suburbánní zástavby a migrace do plošně rozsáhlého území Středočeského kraje [Ouředníček, Sýkora, 2002; Bičík, Kupková, 2006; Ouředníček, 2006a, 2007; Ouředníček, Posová, 2006]. Výstavba dnes pokračuje i v relativně odlehlých a málo vybavených sídlech v širším zázemí Prahy. Koncentrické šíření suburbanizace do vzdálenějších částí metropolitních regionů popisuje v případě Brna také Mulíček [2002], na rozvoji českobudějovických suburbií Kubeš a Švec [2009]. Vedle této *sousedské difúze* (rozvoje sídel stále vzdálenějších od jádra v rámci metropolitní oblasti) můžeme pozorovat *hierarchickou difúzi* suburbanizace, tj. postupné (o něco zpožděné) rozvinutí suburbanizace do velkých a středních měst na území celé České republiky [Létal, Smolová, Szczyrba, 2001]. Mezi velkými městy dnes v intenzitě bytové výstavby i migrace vyniká zázemí Českých Budějovic, dále v menší míře metropolitní oblasti Brna, Plzně a Olomouce [Ouředníček, 2009; Ouředníček, Čejková, 2009]. U většiny měst však nedochází prozatím k plošnému rozvoji suburbanizace jako v případě Prahy. Bytová výstavba a především koncentrace obchodních a logistických areálů je soustředěna do několika málo lokalit v těsném zázemí města.

Zajímavé jsou i výsledky studia morfologických aspektů rozvoje jednotlivých suburbanizovaných sídel v zázemí Prahy [Ouředníček, 2003, 2007] (srovnej [Čejková, 2007; Ouředníček, Čejková, 2009] pro České Budějovice nebo [Gajdoš, 2007] pro Slovensko). Charakter suburbánní výstavby je silně ovlivněn existencí sítě menších měst a vesnic, které jsou postupně obrůstány desítkami menších developerských projektů i prorůstány individuálními projekty jednotlivých domů a rekonstrukcí. Česká suburbanizace se tak výrazně liší od výstavby suburbií na zelené louce (*greenfield development*) v Severní Americe a částečně i v západní Evropě. Charakter rozvolněné výstavby mimo intravilán stávajících obcí má v České republice jen několik málo projektů.

Rezidenční i komerční suburbanizace v posledních 10–15 letech významně sílí. Tento trend bude pokračovat zřejmě i v následujících letech, o čemž svědčí řada rozestavěných projektů v mnoha suburbánních obcích i v současnosti rostoucí počet mladých rodin s dětmi, které představují hlavní typ domácností stěhujících se do suburbánního bydlení [Mulíček, 2002; Puldová, 2006, 2008]. Rodinné domy v suburbii však budou trvale představovat atraktivní typ bydlení pouze pro obyvatelstvo v určité fázi rodinného cyklu (rodiny s dětmi).¹ Na oslabování suburbanizace poukazují v případě zázemí Českých Budějovic Kubeš a Švec [2009].

Struktura suburbanizace

Strukturální charakteristiky suburbanizačního procesu lze hodnotit z několika pohledů. Jako základní se jeví rozdělení suburbanizace podle funkce, která se dekoncentruje z jader do zázemí metropolitních regionů. Hlavní pozornost se přitom většinou soustředí na funkci obytnou (rezidenční), o čemž svědčí i většina publikovaných prací o této formě suburbanizace ve světové i české literatuře. Vedle stěhování obyvatelstva do zázemí měst má zřejmě rozsáhlejší dopady na charakter suburbánní zóny dekoncentrace různých ekonomických funkcí. Pro analytické sledování prostorových vzorců, procesů a aktérů ovlivňujících suburbanizaci je účelné hodnotit odděleně rezidenční a komerční suburbanizaci [Ouředníček, 2002a; Musil, 2005]. Na příkladu pražského a brněnského metropolitního regionu byly prokázány relativně významné dekoncentrační tendence ekonomických aktivit [Sýkora, Ouředníček, 2007]. Výstavbu logistických center, průmyslu a zejména nákupních center hodnotí autoři i v zázemí Brna, Olomouce nebo dalších velkých měst České republiky [Maier, 2002; Szczyrba, 2002]. Kromě rozmístění objektů (výstavby) lze dynamický rozvoj ekonomické dekoncentrace dokumentovat i na vývoji pracovních příležitostí [Sýkora, Ouředníček, 2007; Čermák, Hampl, Müller, 2009] nebo s pomocí metod dálkového průzkumu Země [Bičík, Kupková, 2006; Chuman, Romportl, 2008a]. Zajímavé je i sledování souslednosti obou typů suburbanizace. V případě Prahy považují Čermák, Hampl a Müller [2009] nástup rezidenční suburbanizace za pomalý a komerční suburbanizace jako raný. Spíše souběžné prosazování obou procesů je popsáno v práci

¹ Část populace ve vyšším věku (dnes již bezdětné domácnosti) se přestěhovala do suburbánních rodinných domů v průběhu 90. let 20. století, kdy tvořila významný proud suburbánní migrace. Tím se ale podle našeho názoru tento typ migrace vyčerpal a v budoucnosti nebude patřit k významným zdrojům. Vedle toho je potřeba upozornit na další dekoncentrační procesy, které však lze od suburbanizace rozlišit (viz diskuse sedmi typů procesů transformujících suburbánní zónu v článku [Ouředníček, 2007]).

Sýkora a Ouředníčka [2007]. Z hlediska důsledků obou procesů je však důležitější nesoulad (*spatial mismatch*) mezi dekoncentrovanými pracovními příležitostmi a profesemi nových suburbanitů. Noví obyvatelé suburbii si většinou uchovávají těsný vztah k jádrovému městu. V případě suburbanizace je přitom podíl migrantů pocházejících z jádrového města výrazný. Například Mulíček [2002] odhaduje 80% podíl přistěhovaných z jádrového města v případě Brna, Ouředníček [2007] v případě Prahy udává hodnotu 61 %. K podobným údajům (60–80 % přistěhovaných z jádrového města) dospěli v porovnání 11 metropolitních oblastí i Čermák, Hampl a Müller [2009]. Podíl přistěhovaných z jádra městského regionu se snižuje se vzrůstající vzdáleností od města [Létal, Smolová, Szczyrba, 2001].

Pro naši práci je podstatnější hodnocení struktury suburbánního rozvoje na základě měření sociálních a demografických charakteristik obyvatel přistěhovaných do zázemí měst. Suburbánní obce získávají především mladší a vzdělanější obyvatelstvo [Ouředníček, Sýkora, 2002; Šnejdová, 2006; Ouředníček, 2007; Vobecká, Kostelecký, 2007; Čekal, 2009]. Čermák [2005] uvádí, že typickými představiteli suburbánní migrace v zázemí Prahy jsou vysokoškoláci. Příliv obyvatel s vyšším sociálně-ekonomickým statusem je potvrzen i pro menší česká města [Čekal, 2009; Ouředníček et al., 2009a; Ouředníček, Novák, 2010]. Stereotyp suburbanitů především z řad podnikatelů potvrzuje výzkumem Mulíček [2002] v případě Brna. Naproti tomu případová sonda Potočného [2006] i práce Doležalové a Ouředníčka [2006] zaznamenaly v populaci nových rezidentů suburbii větší zastoupení zaměstnanců nikoliv podnikatelů. Suburbánní migrace je výrazně selektivní z hlediska věku. Kromě největšího proudu mladých rodin s dětmi [Mulíček, 2002; Puldová, 2008] se zejména v 90. letech do zázemí Prahy stěhovaly i starší bezdětné páry [Puldová, Ouředníček, 2006]. Většina starších domácností preferujících suburbánní bydlení však byla pravděpodobně satureována v minulých letech a lze předpokládat pokračování suburbánních tendencí především v důsledku migrace mladých rodin s dětmi. Celkově lze předpokládat, že se ani demografický a ani socioekonomický status výrazně neliší mezi obyvateli nových rezidenčních projektů ve městě nebo v jeho zázemí.² Diferenciace se vytváří spíše na základě fází v životním cyklu domácností a stále více také preferovaným životním stylem jednotlivých domácností [Doležalová, Ouředníček, 2006].

² To lze odvodit například z relativně podobných cen nového bydlení v Praze a v nových projektech bydlení v zázemí. Analýzu sociálního a demografického statusu migrantů do nových rezidenčních projektů v Pražském městském regionu provedla ve své diplomové práci Dana Macešková [Macešková, 2011].

Dopady suburbanizace

Suburbanizace je ve většině případů vnímána jako riziko pro krajinu i společnost a její dopady jsou často hodnoceny jako negativní [např. Downs, 1999; Putnam, 2000; TCRP, 2002; EEA, 2006 aj.]. Také v české geografické, sociologické a urbanistické literatuře převažuje negativní vnímání tohoto procesu [Ptáček, 1997, 2002; Gremlica, 2002; Jackson, 2002; Sýkora, 2002b, 2003; Cílek, Baše, 2005; Hnilička, 2005; Šilhánková, Kučerová, Karlíková, 2007; Kubeš, 2009 aj.]. Dopady suburbanizace jsou rozmanité a je možno je sledovat z ekonomického, sociálního nebo environmentálního pohledu. Analýza suburbanizace jako procesu, který redistribuuje obyvatelstvo i jeho aktivity z jádrového města do zázemí umožňuje hodnotit dopady tohoto procesu diferencovaně ve zdrojových i cílových oblastech. Po uskutečnění řady empirických výzkumů je zřejmé, že suburbánní rozvoj ovlivňuje společnost i krajinu metropolitních regionů mnohem komplexněji než bylo popisováno v prvních teoretických úvahách o tomto procesu. V následujícím textu uvádíme příklady jak negativních, tak i pozitivních dopadů suburbanizace v České republice.

V souvislosti se suburbanizací byla hodnocena řada ekonomických aspektů ohledně přílivu nových obyvatel, suburbánní výstavby, nákladů na infrastrukturu i dopravní obslužnost území [Jackson, 2002; Maier, 2002; Sýkora, 2002a; Hnilička, 2005, 2008; Ouředníček et al., 2008]. Jako zásadní problém je vnímáno například nenahlášení nových rezidentů k trvalému pobytu v obci, což připravuje obecní rozpočty o velké části příjmů [Vobecká, Kostelecký, 2007; Macešková, Ouředníček, 2008]. Z environmentálního pohledu je suburbanizace příčinou fragmentace krajiny, záboru zemědělské půdy, zvyšování konzumace krajiny a energetické náročnosti výstavby [Cílek, Baše, 2005; Chuman, Romportl, 2008b]. Suburbanizace je spojována s negativním působením na sociální prostředí, poklesem participace ve veřejném životě, polarizací sociální struktury suburbia a v důsledku odlivu sociálně a ekonomicky silnějších obyvatel z některých částí vnitřního města i s polarizací vnitřní prostorové struktury celých metropolitních regionů [Potočný, 2006; Novák et al., 2007; Ouředníček, 2007; Stanilov, 2007; Galčanová, Vacková, 2008]. Na tomto místě se nelze detailně věnovat všem stránkám působení suburbánního rozvoje, proto odkazujeme na literaturu specializovanou na tuto problematiku [Sýkora, 2002a, 2003; Ouředníček, Temelová, 2008; Temelová, Ouředníček, 2008; Ouředníček et al., 2008].

V předchozí části byla popsána specifická struktura nově přistěhovalých obyvatel suburbii, kteří mají odlišný demografický a sociální profil než původní obyvatelé obcí v zázemí města. Tím se vytváří prostor pro úvahy o sociální polarizaci lokálních komunit, snižující se sociální soudržnosti, sociálním kapitálu [např.

Sýkora, 2002b; Potočný, 2006; Galčanová, Vacková, 2008]. Z pohledu zdrojových oblastí je problémem odliv sociálně a ekonomicky silnějších obyvatel z potenciálně problematických částí metropolitních regionů, například sídlišť nebo některých částí vnitřního města [Ouředníček, Temelová, 2009]. Po roce 2000 bylo provedeno několik empirických výzkumů sociálního prostředí zejména v zázemí Prahy se snahou odhalit podstatu těchto sociálních důsledků suburbanizace. Výsledkem je ve všech případech zjištění spíše pozitivních nebo neutrálních dopadů suburbánního rozvoje v suburbánních obcích a velmi dobré sociální prostředí uvnitř lokalit nového bydlení. Nejnovější komparace sociálního prostředí suburbíí a nové rezidenční oblasti vnitřního města [Puldová, Zelenová, 2009] nebo porovnání s podobným výzkumem Prahy ze 70. let [Matějů, 1977], dokonce ukazují relativně zdravější prostředí v suburbíích.

Vznik nových rezidenčních lokalit a příliv lidí a jejich aktivit do dlouhodobě stagnujícího prostředí obcí v zázemí českých měst znamená přirozeně významný zásah do stávajících pořádků v lokální komunitě. Tím však suburbanizace není nikterak specifická a její kritika z řad veřejnosti i odborníků je podobná jako v případě jakékoliv nové rozsáhlejší výstavby v jiných částech města. Příkladem může být vztah k budování a fungování panelových sídlišť. I tam empirické výzkumy zcela nepotvrzují kritiku vedenou paušálně a ponejvíce zvenčí [Musil, 1985, 2009], přesto jsou sídliště často uváděna jako místa individualismu a nízké sociální koheze. Podobně v případě suburbánního rozvoje je přirozeně možné mezi stovkami nových rozvíjejících se sídel najít relativně velké množství problémů spojených s přílivem nového obyvatelstva. Jedná se o případy sociální polarizace způsobené například prostorovou separací nové výstavby od původní vesnice [Ouředníček et al., 2009b] nebo soupeření skupin novousedlíků a starousedlíků v politickém vedení obce [Vobecká, Kostecký, 2007]. Izolovanost obou skupin obyvatelstva je však možné vnímat většinou jako dočasnou a postupně dochází k integraci novousedlíků do veřejného života v obci [Ouředníček, 2003]. V žádném empirickém výzkumu nejsou hodnoceny zájmy staro- a novousedlíků v protikladu [Ouředníček, 2003; Doležalová, Ouředníček, 2006; Potočný, 2006; Puldová, Ouředníček, 2006; Vobecká, Kostecký, 2007]. V řadě případů dochází dokonce k aktivní komunikaci budoucích obyvatel mezi sebou nebo se zastupiteli obce prostřednictvím internetových diskusních fór ještě před nastěhováním do nové lokality [Susová, 2009]. Model vývoje sociálních vztahů nové rezidenční lokality můžeme rozdělit do několika fází: přistěhování relativně odlišné skupiny obyvatelstva do nového bydlení často s mnohem lepším standardem bydlení na kraji obce – vytváření sociálních kontaktů zejména obyvatel uvnitř lokality nové výstavby a relativně slabé kontakty se zbytkem obce – postupné prolínání obou skupin obyvatelstva formou dobrovolných i vynucených kontaktů – vytváření silnějších

vazeb zejména specifických skupin obyvatelstva (děti, matky) prostřednictvím sociálních institucí (školka, škola, klub žen) – intenzifikace sociálních kontaktů dalších sociálních skupin (obecní akce, kandidování do zastupitelstva, sportovní a zábavní akce). Tento vývoj je možné popsat na příkladu pražských suburbií [Špačková, Ouředníček, 2012], zejména pak ve studentských pracích zpracovaných v posledních několika letech [Gondová, 2004; Puldová, 2005, 2006; Čejková, 2007; Susová, 2007, 2009; Špačková, 2011].

Normální (ničím neobvyklé) vlivy suburbanizace na lokální občanskou společnost popisují i práce vydané mimo Přírodovědeckou fakultu Univerzity Karlovy v Praze. Bernard [2006, 2007] konstatuje relativně snadnou integraci nově přistěhovalých obyvatel do venkovské komunity na základě intenzivního výzkumu přistěhovalců v zázemí Prahy v porovnání s velkými rakouskými městy. Na integraci je zaměřena i práce Galčanové a Vackové [2008], které si všímají role žen jako důležitých mostů integrace do lokálních společenství. Kostecký a Čermák [2004] ukazují na agregátních datech za obce metropolitních regionů čtyř největších českých měst, že suburbanizace nesnižuje politickou participaci v suburbanizovaných obcích, Vobecká a Kostecký [2007] potvrzují tyto výsledky na případových studiích suburbií v zázemí Prahy a Brna. V žádné ze sledovaných lokalit nedošlo v důsledku suburbanizace k poklesu občanské participace.

Ve výzkumu suburbanizace v české literatuře můžeme v tomto ohledu spatřovat zajímavou paralelu s výzkumem americké suburbanizace v 60. letech 20. století. Zatímco teoretické úvahy popisují především negativní dopady procesu na sociální prostředí [Wirth, 1938; Whyte, 1956], empirické práce označují tyto úvahy za mýty [Berger, 1961; Gans, 1962; souhrnně v Kramer, 1972]. Ačkoliv má suburbanizace řadu negativních dopadů na ekonomiku, společnost i krajinu, je nutné podotknout, že v českých médiích i odborné literatuře jsou právě ty negativní stránky vysoce přeceňovány. Přitom zejména v případě umírněného rozvoje menších sídel znamená přiměřená výstavba nového bydlení a příliv mladších a sociálně silnějších obyvatel spíše posílení lokálního sociálního prostředí obce [srovnej Valkanov, 2005]. Intenzita suburbanizace v České republice je navíc (dosud) na relativně nízké úrovni a sídel s nevládnutelným nárůstem populace je velmi málo.

Aktéři suburbánního rozvoje

Současný geografický výzkum suburbanizace v České republice do značné míry dobře pokrývá tradiční otázky prostorového rozvoje sídel v zázemí českých měst, prostorové vzorce, procesy, územní dopady a částečně zahrnuje i otázky územní regulace suburbanizace. Relativně malá pozornost je doposud věnována výzkumu role aktérů a institucí ovlivňujících suburbánní rozvoj. To je na

jedné straně logické, neboť řada legislativních, správních, marketingových nebo politických rozhodnutí postrádá primárně prostorový aspekt. Z dlouhodobé zkušenosti s výzkumem suburbanizace však vyplývá, že právě rozhodování na mikroregionální úrovni hraje podstatnou úlohu v diferencovaném rozvoji jednotlivých suburbánních obcí. Pozornost geografie by v případě ambicí na komplexní poznání problematiky suburbánního rozvoje měla být věnována i rozhodování v území a směřovat i dále k posouzení správnosti těchto rozhodnutí.

Okruh aktérů ovlivňujících suburbánní rozvoj je relativně široký od přímých účastníků výstavby, přes orgány schvalující dokumentaci výstavby až po vedlejší aktéry působící nepřímou ve výchově, osvětě nebo při formování sociálních vztahů v suburbánních.³ Kubeš při hodnocení suburbanizace Českých Budějovic jmenuje následující skupiny aktérů ovlivňujících rozvoj v aglomeraci – „*ziskuchtiví vlastníci pozemků, na zisk orientovaní developéři, individuální zájmy budoucích suburbanitů, nezodpovědní zpracovatelé územních plánů, úředníci a zastupitelé při územním rozhodování*“ [Kubeš, 2009a: 89]. Perlín považuje za problematickou ve vztahu k neregulovanému rozvoji malých suburbánních sídel především nezkušenost stavebníků, investorů i obcí, vznik projekčních ateliérů bez potřebné praxe [Perlín, 2002] nebo nedostatek kvalifikovaných pracovníků obecních úřadů [Perlín, 1996]. Na druhé straně výzkum reprezentativnosti místních zastupitelstev prvních polistopadových vlád ukazuje na vysoké zastoupení vysokoškoláků a zejména technických profesí ve skupině starostů obcí [Illner, 1996]. V několika desítkách případových lokalit, které jsme při výzkumu suburbanizace poznali, se jako zásadní aktéři ovlivňující rozvoj obce profilují především obecní zastupitelstva a jejich přístup při tvorbě územního plánu, regulace výstavby i pozice obce ve vztahu k developerům a stavebníkům. Za klíčovou pozici považujeme v řadě případů úředníky stavebních úřadů, kteří mají mnohdy silnější pozici než ostatní dotčené orgány státní správy, jejichž stanoviska směřující na větší ochranu území (ZPF, chráněná území, ÚSES apod.) nejsou vždy při povolování výstavby brána v potaz. Relativně slabá je i kontrolní a řídicí role krajských úřadů a ministerstev. Této problematice se dále podrobněji věnujeme v samostatné kapitole.

Možnosti využití výsledků výzkumu suburbanizace v praxi

Studium procesu suburbanizace má pochopitelně i praktický smysl, který lze dokumentovat v několika rovinách. Vidíme to již v pedagogické praxi, neboť

³ Příkladem osvětové a pedagogické činnosti směřující k informovanosti o procesech suburbánního rozvoje, suburbanizace a urban sprawl je server www.suburbanizace.cz.

poznání příčin, mechanismů a důsledků suburbanizace má přínos zejména v předání stěžejních informací o tomto procesu budoucím odborníkům na územní rozvoj, územní plánování a rozhodování v území. Osvětová a informační činnost může být nasměrována v zásadě ke dvěma okruhům příjemců: 1) přímým aktérům subúrbánního rozvoje zodpovědným za jednotlivá klíčová rozhodnutí v průběhu utváření legislativních norem, územního plánování, stavebního procesu nebo dalšího nakládání s územím; 2) širší odborné i laické veřejnosti, která může prostřednictvím médií nebo veřejných aktivit (od účasti na připomínkových řízeních až po hlasování v lokálních volbách) vytvářet tlak na aktéry uvedené v první skupině [Chiras, Wann, 2003]. Na základě kumulativní znalosti o podstatě a průběhu suburbanizace lze získat představu o nutnosti a možnostech regulace subúrbánního rozvoje v České republice. Pozornost následujícího textu je věnována zejména hodnocení závažnosti a dopadů suburbanizace pro jednotlivé části metropolitních regionů z pohledu dlouhodobé sociální, ekonomické a environmentální udržitelnosti fungování jednotlivých sídel i metropolitního regionu jako celku. Hlavní otázkou této části textu je: Jaké jsou důvody a možnosti pro regulaci subúrbánního rozvoje v České republice?

Základní versus aplikovaný výzkum a společenská relevance

V předchozích kapitolách byly podány základní poznatky o procesech, strukturách, příčinách, dopadech a aktérech subúrbánního rozvoje v České republice. Toto komplexní poznání logicky vybízí k hodnocení pozitivních i negativních stránek procesu, při jehož studiu nezůstává výzkumník nestranným pozorovatelem, ale v řadě případů se aktivně vyjadřuje k dobrým a špatným praktikám subúrbánního rozvoje. Systém financování české vědy navíc nutí výzkumné týmy stále více hledat aplikace a zúročení výsledků základního výzkumu v praxi. Je přitom zřejmé, že v řadě případů není geograf adekvátně vzděláván a prakticky připravován pro utváření konkrétních nástrojů a opatření pro decizní sféru a je diskutabilní, zda může sociální geografie vůbec k vytváření takových praktických nástrojů přispívat. Geografii můžeme dnes chápat jako disciplínu relevantní praktickým problémům v území s možností řešit a navrhnout opatření. Otázkou je především velikost (razance) zásahů, které může výzkumník doporučit. V případě marxisticky orientovaných geografů a sociologů města bývají nejčastěji navrhovány systémové změny společenského uspořádání, nebo v extrémních případech i odstranění nebo podstatné ovlivnění celého systému [Harvey, 1974]. V našem výzkumu preferujeme umírněný realistický přístup postupného zvyšování kvality života systémem dílčích kroků, pre-

vence a zmírňování negativních následků suburbanizace.⁴ Konkrétní opatření v území jsou v důsledku vždy politickým rozhodnutím, za které by měli být zodpovědní volení zástupci samosprávy na národní, regionální i lokální úrovni. Role geografa má význam především při komplexním rozhodování v území a je spíše konzultačního a diagnostického typu. Na druhou stranu je v některých zastupitelstvech, ale i mezi úředníky státní správy, relativně malá zkušenost s řízením (cíleným ovlivňováním) územního rozvoje. V řadě ohledů jde spíše o působení volné soutěže o atraktivní území bez cíleného uplatňování základních pravidel v nakládání s krajinou a charakterem sídla.

Regulace suburbánního rozvoje

Odborníci zabývající se suburbanizací ve světě i v České republice volají jednohlasně po regulaci nové rezidenční i komerční výstavby [Sýkora, 2002a; TCRP, 2002; EEA, 2006]. Ačkoliv jsou možnosti ovlivňování urbanizačních procesů jako celku, rozvoje jednotlivých metropolitních regionů i regulace urbanistické koncepce a architektury jednotlivých staveb dnes široce diskutovanou problematikou, není regulace zdaleka jednoduchou záležitostí. Mezi otázky, na které je nutné bez zaujetí odpovědět, patří například, zda je suburbanizace procesem obecně škodlivým, jaké problémy způsobuje, jak je lze měřit a co by se stalo náhradou za zastavení nebo omezení suburbánní výstavby. Druhá série otázek směřuje k reálným možnostem, nákladům a dopadům regulačních opatření a jejich předpokládané účinnosti při regulaci suburbanizace. Taková seriózní diskuse není v České republice dosud vedena a řada doporučení nebo obecných soudů je prozatím činěna bez empirických podkladů a komplexního poznání mechanismů suburbánního rozvoje v podmínkách České republiky.

Kromě zřejmých případů pochybení ve výstavbě a jednoznačně škodlivých dopadů některých realizovaných projektů na krajinu i lokální společnost existuje řada dalších dopadů, které mají spíš kumulativní charakter a často se projevují ve větší míře mimo místo vzniku (např. automobilová doprava nebo odliv sociálně silnějšího obyvatelstva z vnitřních částí měst). Tyto skutečnosti nejsou řešitelné na lokální úrovni, a pokud jim chceme čelit, lze je regulovat pouze na nadlokální úrovni. To však vyžaduje spíše politickou než odbornou diskusi, protože ani po patnácti letech výzkumu nelze podle našeho názoru s určitostí říci, zda bude mít současný (pověětšinou spontánní a neregulovaný) suburbánní rozvoj v budoucnosti rozsáhlejší negativní dopady na společnost a krajinu, či se nová suburbia plnohodnotně integrují do organismu českých metropolitních regionů.

⁴ Příkladem může být přístup uplatňovaný od 80. let ve výzkumu kvality života [Pacione, 2005].

Problematika vyžaduje širší diskusi nad lokální zodpovědností za spravované území, velikostí obcí, kompetentností samosprávy i místní správy na nejnižší úrovni a účelnosti rozhodovat o území zdola nebo shora. V případě České republiky je závažný problém především mezi měřítkovou diferenciací územních samospráv, která se skládá na jedné straně ze čtrnácti krajů a na druhé straně z 6250 často i velmi malých obcí. Pro regulaci některých meziregionálních procesů, ke kterým můžeme řadit například plánování nové výstavby, dopravní infrastruktury nebo systémů ekologické stability, by přitom byla vhodná spolupráce obcí tvořících přirozeně formované mikroregiony založené na sdílení společných problémů v území. K tomu dochází částečně pouze při přípravě územně analytických podkladů na úrovni ORP nebo krajů, avšak s velmi rozdílnou kvalitou zpracování.

Závěr: aplikace výzkumu v praxi

V nejobecnější rovině se geografie pokouší o rozsáhlou popularizaci výzkumu suburbanizace v médiích, při veřejných přednáškách a univerzitní výuce i prostřednictvím rozmanitých forem publikačních výstupů. Mezi nimi lze zmínit např. publikaci *Suburbanizace.cz* [Ouředníček et al., 2008], webový portál *www.suburbanizace.cz*, výstavu *Suburbanizace.cz ... bydlím v satelitním městě* nebo články do periodik zaměřených na urbanismus, správu nebo plánování [Ouředníček, Bičík, Vágner, 2007; Macešková, Ouředníček, 2008; Ouředníček, Temelová, 2008; Temelová, Ouředníček, 2008 aj.]. Cílem zmíněných aktivit je přitáhnout odbornou veřejnost a další důležité aktéry suburbánního rozvoje ke sdílení zkušeností a k diskusi nad usměrňováním vlivu suburbanizace na fyzické i sociální prostředí metropolitních regionů. V tomto ohledu jde především o zprostředkování informací co nejširšímu okruhu potenciálních uživatelů výzkumu a jeho využití v praxi.

Vedle šíření informací mezi laickou veřejnost má smysl se zaměřit především na posílení znalostí a kompetencí směřujících ke správnému nakládání s územím obcí v zázemí velkých měst u aktérů rozhodujících o novém funkčním využití a zástavbě jednotlivých obcí. Jejich povinností je primárně správa nad územím, ať už byla svěřená obyvatelstvem bydlícím v území (samospráva) nebo je zde vykonávána nejnižší funkce státní správy. Právě kvalitní výkon státní správy by měl hrát klíčovou úlohu při dohlížení nad uplatňováním legislativy, která v současné době umožňuje chránit krajinu suburbánních sídel v dostatečném rozsahu. Tato úloha nižších státních úředníků je důležitá i proto, že regulace na regionálních nebo vyšších úrovních je v České republice zcela nedostatečná.

72 I když řada odborníků volá po regulaci suburbanizace na regionální úrovni

[Pucher, 2002], využití regionálních územních plánů, limitů využití území, hustoty zalidnění [Hnilička, 2005] nebo rozvoji železniční dopravy [Cílek, Baše, 2005], hrají regionální instituce dnes spíše pasivní úlohu. Pro koordinovaný postup výstavby jsou dnes pouze omezené možnosti⁵ [Mulíček, 2002] a nelze se při tom spoléhat na tvrdé nástroje plánování, ale spíše na zintenzivnění komunikace mezi jednotlivými aktéry suburbánního rozvoje [Maier, 2002; Chiras, Wann, 2003].

V současnosti významně roste zájem veřejnosti a neziskových organizací o problematiku suburbanizace, občanské iniciativy jsou schopny ovlivňovat rozvoj na mnoha místech České republiky [Maier, 2002]. Od poloviny 90. let se více do schvalování výstavby zapojují orgány na ochranu ZPF a orgány na ochranu přírody a krajiny [Perlín, 2002]. Novou a účinnou možností se jeví postupné schvalování zásad územního rozvoje kraje [Kubeš, 2009a]. Za největší bariéru suburbánnímu rozvoji však lze považovat v současnosti pozvolné odmítání živelného rozvoje ze strany jednotlivých obcí, které v některých případech využívají stavební uzávěry a nechávají zpracovat regulační plány pro problematická území. Mezi nové nástroje ovlivňování suburbánního růstu patří rovněž plánovací smlouva a etapizace výstavby, které mohou obce na základě novely stavebního zákona využít. Oboustranně výhodné pro obce i developery se jeví například využití regulačních plánů, které mohou nahradit v případě rozsáhlejšího okrsku výstavby územní rozhodnutí. Zdá se, že nástrojů na usměrňování negativních projevů suburbanizace je v současné době dostatek. Zodpovědnost za správu území drží jednoznačně samospráva jednotlivých obcí. Důležitou roli však mají rovněž plánovači a orgány státní správy, kteří by společně měli vykonávat odborný dohled nad činností lokálních samospráv ve sféře legislativní a při plánování rozvoje obce. Nadále ovšem chybějí silné instituce nadlokální úrovně, a to speciálně působící v metropolitních oblastech České republiky, které by mohly koordinovat územní rozvoj a negativním důsledkům rezidenční i komerční suburbanizace účinně čelit. Speciální pozornost aktérům suburbánního rozvoje je věnována v dalších kapitolách této knihy.

LITERATURA

- Andrle, Alois. 2003. „Fakta a úvahy o vývoji osídlení v České republice.“ *Urbanismus a územní rozvoj* 6 (6): 16–35.
- Berger, Bennett M. 1961. „The Myth of Suburbia.“ *Journal of Social Issues* 17 (1): 38–49.
- Bernard, Josef. 2006. „Sociální integrace přistěhovalců z velkoměsta na vesnici v České republice a v Rakousku.“ *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 42 (4): 741–760.

⁵ Například nově schválená Politika územního rozvoje [2009] zmiňuje termín suburbanizace pouze na jednom místě a věnuje se na mnoha místech rozvojovým osám a prostorům, tedy de facto propojování center formou jejich prostorového srůstání.

- Bernard, Josef. 2007. „Soziale Integration von Großstadt-Dorf-MigrantInnen in Österreich und in der Tschechischen Republik.“ *SWS-Rundschau* 47 (2): 140–163.
- Bičík, Ivan, Lucie Kupková. 2006. „Vývoj využití ploch v Pražském městském regionu.“ Pp. 42–63 in Martin Ouředníček (ed.). *Sociální geografie Pražského městského regionu*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.
- Boháč, Antonín. 1923. *Hlavní město Praha. Studie o obyvatelstvu*. Praha: SÚS, Bursík a Kohout.
- Chiras, Dan, Dave Wann. 2003. *Superbia! 31 ways to create sustainable neighborhoods*. Gabriola Island: New Society Publishers.
- Cílek, Václav, Miroslav Baše. 2005. *Suburbanizace pražského okolí: dopady na sociální prostředí a krajinu*. Praha: manuskript.
- Čejková, Eva. 2007. *Suburbánní bytová výstavba v zázemí Českých Budějovic*. Bakalářská práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.
- Čekal, Jiří. 2009. „Migrace obyvatel v regionu Českých Budějovic v letech 1992–2004.“ Pp. 73–86 in Jan Kubeš (ed.). *Urbánní geografie Českých Budějovic a Českobudějovické aglomerace II*. Banská Bystrica: Ústav vedy a výskumu Univerzity Mateja Bela.
- Čermák, Zdeněk. 1999. „Migrační aspekty dlouhodobého vývoje Prahy se zvláštním zřetelem k transformačnímu období devadesátých let.“ *Geografie – Sborník ČGS* 104 (2): 122–132.
- Čermák, Zdeněk. 2005. „Migrace a suburbanizační procesy v České republice.“ *Demografie* 47 (3): 169–176.
- Čermák, Zdeněk, Martin Hampl, Jan Müller. 2009. „Současné tendence vývoje obyvatelstva metropolitních areálů v Česku: dochází k významnému obratu?“ *Geografie – Sborník ČGS* 114 (1): 37–51.
- Doležalová, Gabriela, Martin Ouředníček. 2006. „Životní styl obyvatelstva v suburbánní zóně Prahy.“ Pp. 143–159 in Martin Ouředníček (ed.). *Sociální geografie Pražského městského regionu*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.
- Downs, Anthony. 1999. „Some Realities about Sprawl and Urban Decline.“ *Housing Policy Debate* 10 (4): 955–974.
- EEA. 2006. *Urban sprawl in Europe: The ignored challenge*. Copenhagen: European Environment Agency.
- Gajdoš, Peter. 2007. „Odchod lidí z města – prechodný či trvalý stav na Slovensku.“ *Životné prostredie* 41 (6): 285–291.
- Galčanová, Lucie, Barbora Vacková. 2008. „Rezidenční suburbanizace v postkomunistické České republice, její kořeny, tradice a současnost.“ *IVRIS Papers* 08/02. Brno: Institut pro výzkum reprodukce a integrace společnosti, Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity.
- Gans, Herbert J. 1962. „Urbanism and suburbanism as a way of life.“ Pp. 95–118 in Raymond E. Pahl (ed.). *Readings in Urban Sociology*. Oxford: Pergamon Press.
- Gondová, Gabriela. 2004. *Životný štýl obyvateľov v suburbánnej zóne Prahy*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.
- Gremlica, Tomáš. 2002. „Neuspořádaný, neregulovaný a z dlouhodobého hlediska neudržitelný růst městských aglomerací.“ Pp. 21–38 in Luděk Sýkora (ed.). *Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky*. Praha: Ústav pro ekopolitiku.

- Harvey, David. 1974. „What kind of geography for what kind of public policy?“ *Transactions of the Institute of British Geographers* 63 (1): 18–24.
- Hnilička, Pavel. 2005. *Sídelní kaše. Otázky k suburbánní výstavbě kolonií rodinných domů*. Brno: Era.
- Hnilička, Pavel. 2008. „Rozpustí se dnešní města do krajiny?“ Pp. 68–75 in *Tvář naší země – krajina domova*. Praha: Společnost pro krajinu.
- Chorvát, Tomáš. 2009. „České Budějovice a Banská Bystrica – podobnosti a rozdíly vo vývoji priestorovej štruktúry miest.“ Pp. 154–168 in Jan Kubeš (ed.). *Urbánní geografie Českých Budějovic a Českobudějovické aglomerace II*. Banská Bystrica: Ústav vedy a výskumu Univerzity Mateja Bela.
- Chuman, Tomáš, Dušan Romportl. 2008a. „Spatial pattern of suburbanization in the Czech Republic.“ Pp. 33–37 in Jaromíra Dreslerová (ed.). *Venkovská krajina, 2008*. Sborník z 6. ročníku mezinárodní mezioborové konference konané 23.–25. 5. 2008 v Hostětíně, Bílé Karpaty. Kostelec nad Černými lesy: CZ-IALE.
- Chuman, Tomáš, Dušan Romportl. 2008b. „Suburbanizace a přírodní prostředí.“ Pp. 18–27 in Martin Ouředníček, Jana Temelová et al. *Suburbanizace.cz*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta a Ministerstvo životního prostředí ČR.
- Illner, Michal. 1996. „K otázce reprezentativnosti místních zastupitelstev.“ Pp. 343–351 in Martin Hampl et al. *Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta.
- Jackson, Jiřina. 2002. „Urban sprawl.“ *Urbanismus a územní rozvoj* 5 (6): 21–28.
- Kára, Jan, Tomáš Kučera. 1986. „Migrační bilance obcí v zázemí velkých měst na příkladu Prahy, Českých Budějovic a Hradce Králové – Pardubic.“ Pp. 136–143 in Zdeněk Ryšavý (ed.). *Nové tendence ve vývoji osídlení Československa v posledních patnácti letech a výhled jeho dalšího vývoje*. Sborník semináře odborné skupiny pro rozmístění a stěhování obyvatelstva Československé demografické společnosti při ČSAV, Praha 18.–19. 9. 1985. Praha: Výzkumný ústav výstavby a architektury
- Kostecký, Tomáš. 2005. *Political behavior in metropolitan areas in the Czech Republic between 1990 and 2002 – patterns, trends, and the relation to suburbanization and its socio-spatial patterns*. Sociologické studie/Sociological Studies 06:2. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky.
- Kostecký, Tomáš, Daniel Čermák. 2004. *Metropolitan Areas in the Czech Republic – definition, basic characteristics, patterns of suburbanization and their impact on political behavior*. Sociologické studie/Sociological Studies 04:3. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky.
- Král, Jiří. 1946. *Zeměpisný průvodce Velkou Prahou a její kulturní oblastí*. Praha: Melantrich.
- Kramer, John (ed.). 1972. *North American Suburbs: Politics, Diversity, and Change*. Berkeley, CA: The Glendessary Press.
- Kubeš, Jan. 2009a. „Poloha, struktura, infrastruktura a obraz Českých Budějovic a Českobudějovické aglomerace.“ Pp. 51–113 in Jan Kubeš (ed.). *Urbánní geografie Českých Budějovic a Českobudějovické aglomerace II*. Banská Bystrica: Ústav vedy a výskumu Univerzity Mateja Bela.
- Kubeš, Jan (ed.). 2009b. *Urbánní geografie Českých Budějovic a Českobudějovické aglomerace II*. Banská Bystrica: Ústav vedy a výskumu Univerzity Mateja Bela.
- Kubeš, Jan, Pavel Švec. 2009. „Populační vývoj v typech sídelních jednotek Českých Budějovic a Českobudějovické aglomerace mezi lety 1850–2005.“ Pp. 31–50 in Jan Kubeš (ed.).

- Urbánní geografie Českých Budějovic a Českobudějovické aglomerace II. Banská Bystrica: Ústav vedy a výskumu Univerzity Mateja Bela.*
- Létal, Aleš, Irena Smolová, Zdeněk Szczyrba. 2001. „Transformace příměstské krajiny.“ *Urbanismus a územní rozvoj* 4 (4): 15–21.
- Macešková, Dana. 2011. *Lokality nové rezidenční výstavby v Praze a struktura jejich obyvatel.* Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.
- Macešková, Marie, Martin Ouředníček. 2008. „Dopad suburbanizace na daňové příjmy obcí.“ *Obec a finance* 13 (1): 28–29.
- Maier, Karel. 2002. „Právní nástroje a reálné možnosti ovlivnit suburbanizaci.“ Pp. 183–191 in Luděk Sýkora (ed.). *Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky.* Praha: Ústav pro ekopolitiku.
- Matějů, Petr. 1977. „Sociologické aspekty vývoje bydlení v Praze.“ *Sociologický časopis* 13 (1): 39–58.
- Mulíček, Ondřej. 1999. „Prostorové suburbanizační změny v JZ sektoru velkého Brna.“ *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešoviensis, Folia Geographica* 32 (3): 63–66.
- Mulíček, Ondřej. 2002. „Suburbanizace v Brně a jeho okolí.“ Pp. 171–181 in Luděk Sýkora (ed.). *Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky.* Praha: Ústav pro ekopolitiku.
- Mulíček, Ondřej, Ida Olšová. 2002. „Město Brno a důsledky různých forem urbanizace.“ *Urbanismus a územní rozvoj* 5 (6): 17–21.
- Mulíček, Ondřej, Zdeněk Szczyrba. 2004. „De-concentration Processes in the Metropolitan Agglomerations in the Czech Republic – Example of Brno.“ Pp. 95–101 in *Przekształcenia regionalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych – Regionalny wymiar integracji europejskiej VIII/2.* Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego.
- Musil, Jiří. 1985. *Lidé a sídliště.* Praha: Svoboda.
- Musil, Jiří. 2005. „Prague returns to Europe.“ In F. E. Ian Hamilton, Kaliopa D. Andrews, Nataša Pichler-Milanović (eds.). *Transformation of cities in Central and Eastern Europe: towards globalization.* Tokyo: United Nations University Press.
- Musil, Jiří. 2009. „O sídlištích trochu jinak.“ *Era* 21 9 (1): 55.
- Musil, Jiří, Zdeněk Ryšavý, Libuše Velíšková. 1984. *Dlouhodobý vývoj aglomerací v ČSR.* Praha: Výzkumný ústav výstavby a architektury.
- Novák, Jakub, Petra Puldová, Martin Ouředníček, Jana Temelová. 2007. „Současné procesy ovlivňující sociálně prostorovou diferenciaci České republiky.“ *Urbanismus a územní rozvoj* 10 (5): 34–39.
- Ouředníček, Martin. 2002. „Suburbanizace v kontextu urbanizačního procesu.“ Pp. 39–54 in Luděk Sýkora (ed.). *Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky.* Praha: Ústav pro ekopolitiku.
- Ouředníček, Martin. 2003. „Suburbanizace Prahy.“ *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 39 (2): 235–253.
- Ouředníček, Martin. 2005. „New Suburban Development in the Post-socialist City: the Case of Prague.“ Pp. 143–156 in Frank Eckardt (ed.). *Paths of Urban Transformation.* Frankfurt: Peter Lang.
- Ouředníček, Martin. 2006a. „New spatial patterns of suburban housing in Prague urban region.“ *Acta Geographica Universitatis Comenianae* 48: 293–302.

- Ouředníček, Martin (ed.). 2006b. *Sociální geografie Pražského městského regionu*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.
- Ouředníček, Martin. 2007. „Differential Suburban Development in the Prague Urban Region.“ *Geografiska Annaler: Human Geography* 89B (2): 111–125.
- Ouředníček, Martin. 2009. „Suburbanizace v České republice: velikost, rozmístění, struktura, vývoj.“ Pp. 57–62 in Václav Poštolka, Zdeněk Lipský, Klára Popková, Jiří Šmída (eds.). *Geodny Liberec, 2009. Sborník příspěvků*. Liberec: Technická univerzita v Liberci.
- Ouředníček, Martin, Darina Posová. 2006. „Suburbánní bydlení v Pražském městském regionu: etapy vývoje a prostorové rozmístění.“ Pp. 96–113 in Martin Ouředníček (ed.). *Sociální geografie Pražského městského regionu*. Praha: Univerzita Karlova v Praze. Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.
- Ouředníček, Martin, Eva Čejková. 2009. „Rezidenční suburbanizace v zázemí Českých Budějovic.“ Pp. 47–58 in Jan Kubeš (ed.). *Urbánní geografie Českých Budějovic a Česko-budějovické aglomerace II*. Banská Bystrica: Ústav vedy a výskumu Univerzity Mateja Bela.
- Ouředníček, Martin, Ivan Bičík, Jiří Vágner. 2007. „Suburbanizace v zázemí Prahy.“ *Životné prostredie* 41 (6): 303–308.
- Ouředníček, Martin, Jakub Novák. 2010. „Migrace vysokoškoláků.“ Pp. 99–100 in Martin Ouředníček, Jana Temelová, Lucie Pospíšilová (eds.). *Atlas sociálně prostorové diferenciacie České republiky*. Praha: Karolinum.
- Ouředníček, Martin, Jakub Novák, Jana Temelová, Petra Puldová. 2009a. „Metody geografického výzkumu města.“ Pp. 93–125 in Slavomíra Ferenčuhová, Magdalena Hledíková, Lucie Galčanová, Barbora Vacková (eds.). *Město: Proměnlivá ne/samozřejmost*. Brno: Pavel Merhart a Masarykova univerzita.
- Ouředníček, Martin, Jana Temelová. 2008. „Současná česká suburbanizace a její důsledky.“ *Veřejná správa* 11 (4) příloha: I–IV.
- Ouředníček, Martin, Jana Temelová. 2009. „Twenty years after socialism: the transformation of Prague's inner structure.“ *Studia Sociologia* 54 (1): 9–30.
- Ouředníček, Martin, Jana Temelová, Marie Macešková, Jakub Novák, Petra Puldová, Dušan Romportl, Tomáš Chuman, Světlá Zelendová, Iva Kuncová. 2008. *Suburbanizace.cz*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje a Ministerstvo životního prostředí ČR.
- Ouředníček, Martin, Jana Temelová, Tomáš Brabec, Markéta Vyhnánková. 2009b. „Pražské předměstí, sídliště Máj a suburbium Kodetka: případové studie proměňujících se lokalit Česko-budějovické aglomerace.“ Pp. 169–179 in Jan Kubeš (ed.). *Urbánní geografie Českých Budějovic a Česko-budějovické aglomerace II*. Banská Bystrica: Ústav vedy a výskumu Univerzity Mateja Bela.
- Ouředníček, Martin, Luděk Sýkora. 2002. „Současné změny v rozmístění obyvatelstva a v sociálně prostorové struktuře Prahy.“ *Demografie* 44 (4): 270–272.
- Pacione, Michael. 2005. „Quality-of-Life Research in Urban Geography.“ Pp. 233–264 in Brian J. L. Berry, James O. Wheeler (eds.). *Urban Geography in America, 1950–2000. Paradigms and Personalities*. New York, London: Routledge.
- Perlín, Radim. 1996. „Problematika organizace státní správy a samosprávy.“ Pp. 315–332 in Martin Hampl et al. *Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta.

- Perlín, Radim. 2002. „Nízkopodlažní výstavba v územních plánech obcí v zázemí Prahy.“ Pp. 141–155 in Luděk Sýkora (ed.). *Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky*. Praha: Ústav pro ekopolitiku.
- Potočný, Tomáš. 2006. „Lidé na okraji. Případová studie satelitního městečka.“ *IVRIS Working Papers 06/01*. Brno: Institut pro výzkum reprodukce a integrace společnosti. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity.
- Ptáček, Pavel. 1997. „Suburbanizační proces v zázemí Prahy v 1. polovině 90. let.“ *Územní plánování a urbanismus* 24 (2): 13–14.
- Ptáček, Pavel. 1998. „Suburbanizace – měnící se tvář zázemí velkoměst.“ *Geografické rozhledy* 7 (5): 134–137.
- Ptáček, Pavel. 2002. „Suburbanizace v USA a Německu: zdroj inspirace a poučení.“ Pp. 55–79 in Luděk Sýkora (ed.). *Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky*. Praha: Ústav pro ekopolitiku.
- Ptáček, Pavel, Zdeněk Szczyrba, Miloš Fňukal. 2007. „Proměny prostorové struktury města Olomouce s důrazem na rezidenční funkce.“ *Urbanismus a územní rozvoj* 10 (2): 19–26.
- Pucher, John. 2002. „Suburbanizace příměstských oblastí a doprava: mezinárodní srovnání.“ Pp. 101–121 in Luděk Sýkora (ed.). *Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky*. Praha: Ústav pro ekopolitiku.
- Puldová, Petra. 2005. *Změna sociálního prostředí v obcích v zázemí Prahy*. Bakalářská práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.
- Puldová, Petra. 2006. *Vliv suburbanizace na změnu sociálního prostředí v zázemí Prahy*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.
- Puldová, Petra. 2008. „Kdo přichází do zázemí velkých měst.“ Pp. 40–43 in Martin Ouředníček, Jana Temelová et al. *Suburbanizace.cz*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta a Ministerstvo životního prostředí ČR.
- Puldová, Petra, Martin Ouředníček. 2006. „Změny sociálního prostředí v zázemí Prahy jako důsledek procesu suburbanizace.“ Pp. 128–142 in Martin Ouředníček (ed.). *Sociální geografie Pražského městského regionu*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.
- Puldová, Petra, Světlá Zelendová. 2009. „Charakter sociálního prostředí v lokalitách nové bytové výstavby – srovnání vnitřního města a suburbia.“ *Geodny Liberec, 2008*, Sborník příspěvků na CD, nestránkováno, 7 s.
- Putnam, Robert D. 2000. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Sedláková, Alena. 2005. „Comparative study of migration tendencies in suburban zones of post-communist cities Prešov and Olomouc.“ *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Přírodní vedy* 43: 171–179.
- Sobotová, Jana. 2006. „Suburbanizační procesy v Plzeňské aglomeraci.“ *Miscelanea Geographica Universitatis Bohemiae Occidentalis* 12: 75–89.
- Stanilov, Kiril. 2007. „Taking stock of post-socialist urban development: A recapitulation.“ Pp. 3–17 in Kiril Stanilov (ed.). *Post-Socialist City*. Dordrecht: Springer.
- Susová, Kateřina. 2007. *Sociální kapitál v suburbánních oblastech: případová studie obce Jesenice u Prahy*. Bakalářská práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.

- Susová, Kateřina. 2009. *Vliv internetu na komunitní život v suburbiiích*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.
- Sýkora, Luděk. 1999. „Changes in the Internal Spatial Structure of Post-communist Prague.“ *GeoJournal* 49: 79–89.
- Sýkora, Luděk (ed.). 2002a. *Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky*. Praha: Ústav pro ekopolitiku.
- Sýkora, Luděk. 2002b. „Suburbanizace a její důsledky: výzva pro výzkum, usměrňování rozvoje území a společenskou angažovanost.“ Pp. 217–233 in Luděk Sýkora (ed.). *Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky*. Praha: Ústav pro ekopolitiku.
- Sýkora, Luděk. 2003. „Suburbanizace a její společenské důsledky.“ *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 39 (2): 217–233.
- Sýkora, Luděk, Darina Posová. 2007. „Specifika suburbanizace v postsocialistickém kontextu: nová bytová výstavba v metropolitní oblasti Prahy.“ *Geografie – Sborník ČGS* 112 (3): 334–356.
- Sýkora, Luděk, Martin Ouředníček. 2007. „Sprawling post-communist metropolis: commercial and residential suburbanisation in Prague and Brno, the Czech Republic.“ Pp. 209–233 in Eran Razin, Martin Dijst, Carmen Vázquez (eds.). *Employment Deconcentration in European Metropolitan Areas: Market Forces versus Planning Regulations*. Dordrecht: Springer.
- Sýkora, Luděk, Zdeněk Čermák. 1998. „City Growth and Migration Patterns in the Context of Communist and Transitory Periods in Prague’s Urban Development.“ *Espace, Populations, Sociétés* 16 (3): 405–416.
- Szczyrba, Zdeněk. 2002. „Trendy ve vývoji maloobchodu v ČR – geografická realita.“ Pp. 20–25 in Nesehnutí – Nezávislé sociálně ekologické hnutí. *O hypermarketech veřejně*. Brno: Nesehnutí.
- Šilhánková, Vladimíra, Zita Kučerová, Táňa Karlíková. 2007. *Suburbanizace – hrozba fungování malých měst*. Hradec Králové: Civitas per Populi.
- Šnejdová, Iva. 2006. „Změny ve vzdělanostní struktuře obyvatelstva Pražského městského regionu.“ Pp. 114–127 in Martin Ouředníček (ed.). *Sociální geografie Pražského městského regionu*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.
- Špačková, Petra. 2011. *Sociální prostředí a lokální komunity: město, suburbium, venkov*. Dizertační práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.
- Špačková, Petra, Martin Ouředníček. 2012. „Spinning the Web: New Social Contacts of Prague’s Suburbanites.“ *Cities* 29 (5): 341–349.
- TCRP. 2002. *Costs of Sprawl – 2000*. Transit Cooperative Research Program Report 74. Washington, D.C.: National Academy Press.
- Temelová, Jana, Martin Ouředníček. 2008. „Několik poznámek k současné suburbánní výstavbě.“ *Stavební fórum* [online]. Dostupné z: www.stavebni-forum.cz.
- Ullrich, Zdeněk (ed.). 1938. *Soziologische Studien zur Verstädterung der Prager Umgebung*. Praha: Revue Sociologie a sociální problémy.
- Valkanov, Yani. 2005. „Suburbanisation in Sofia: Changing Spatial Structure of a Post-communist City.“ Pp. 175–194 in Frank Eckardt (ed.). *Paths of Urban Transformation*. Frankfurt: Peter Lang.
- Vobecká, Jana, Tomáš Kostecký (eds.). 2007. *Politické důsledky suburbanizace. Analýza případových studií proměn politického chování a občanské participace ve vybraných suburbánních lokalitách Prahy a Brna*. Sociologické studie/Sociological Studies 07:8 Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky.

- Wirth, Louis. 1938. „Urbanism as a Way of Life.“ Pp. 189–197 in Richard T. LeGates, Frederic Stout (eds.). 1996. *The City Reader*. London, New York: Routledge.
- Whyte, William H. (1956), 2002. *The Organization Man*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

DALŠÍ ZDROJE

- Webový portál Suburbanizace.cz* [online]. 2012. Dostupné z: < www.suburbanizace.cz>.
- Ministerstvo pro místní rozvoj. 2009. *Politika územního rozvoje České republiky*. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj.